sallimatuseni. Samuti väärivad märkimist Z. teened Poola kultuuri- ja haridusloos. Olles isegi liikunud kunsti ja teaduste vallas, soodustas ta igati nende arengut Poolas; 1595. a. on ta avanud ta enda asutatud Zamosci linnas ltaalia ülikoolide eeskujul korraldatud akadeemia. Z. suri 3. VI 1605 Zamoscis.— Juba varakult ilmnes Z. mõju Liivimaa asjade otsustamisel. Liivimaa läänile saamiseks pöördusid tema poole ta nõusoleku võitmiseks Holsteini hertsog Adolf (1578) ja Saksa ordu tollekordne meister Heinrich (1579), kuid tema ei pooldanud nende plaane. Ta toetas kun. Stephan Bathory plaani uueks sõjakäiguks Vene vastu Liivimaa lõplikuks vallutamiseks ja aitas selleks 1580. a. saada riigipäevade nõusolekut. Sõjakäik õnnestus ja paavsti legaat A. Possevino (vt.) vahetalitusel alganud rahuläbirääkimised liikusid täiesti Z. poolt dikteeritud nõudmiste tähe all. Kõik esialgsed korraldused uue provintsi valitsemise alal kohe peale Poolale soodsa Sapolje rahu sõlmimist (jaan. 1582), nagu linnade ülevõtmine venelastelt, staarostate ja ökonoomide määramine jne., jäi Z. hooleks. Ülesannet teostades jõudis Z. 23. II s. a. Tartusse, võttis linna venelastelt üle ja määras staarostaks Zygmunt Rozeni. Samuti algatas ta siinse tegeliku vastureformatsiooni, võttes katoliiklastele Maarja kiriku ja jättes siia preestriks oma kaplaani Lamkowicz'i. Tartust lahkus Z. 2. III s. a., et tõtata Riiga, kus 15. III toimus kuninga, G. Radziwilli (vt.) j. t. osavõtul tähtis nõupidamine, millel lõplikult otsustati Võnnu piiskopkonna ning Riia ja Tartu jesuiitide kolleegiumi asutamine, samuti vist pärastiste *Constitutiones Livoniae* põhijooned. Stephan Bathory tookordne Liivimaa-politika oli kõigiti Z. mõju all. Nii on Z. poolt algatatud ja kuninga poolt teostatud n. n. 1582. a. Poola revisjon; samuti on tema poolt esitatud juba s. a. jaan., kuid alles järgm. a. Possevino, nuntsius Bolognetti j. t. osavõtul laiaulatuslikumaks arenenud Liivimaa koloniseerimise kavatsus. Suur agarus, mida Z. ilmutas vastureformatsiooni levitamisel Liivis, leidis tunnustuse paavst Gregorius XIII isiklikus tänukirjas ja kuninga poolt, kes talle Võnnu piiskopkonna asutamise puhul (dets. 1582) määras pärandatava õiguse toomdekaani ja ühe toomhärra nimetamiseks. Mõistes Z. suurt mõju nii Stephan Bathorysse, kui ka hiljemini Sigismund III-sse, on seda arvestanud Liivimaa seisused ja üksikkodanikud ning püüdnud leida tema pooldamist. 1582. a. lõpul pöördus tema poole Liivi aadli saatkond, paludes *Constitutiones Livoniae* mõningate määruste revideerimist, kuid tulemusteta. Hiljemini pöördus Z. poole Riia linn vahetalituse saamiseks kalendritülide lahendamisel, mille tagajärjeks oli kuninga poolt Z. mõjul komissaride (L. Sapieha ja S. Bonari) saatmine Riiga. — Eriliselt tihedaks on muutunud side Z. ja Tartu vahel Sigismund III päevil. Liivimaa vallutamise, Krakovi kaitsmise ja Maximiliani võitmise tänuks annetas kuningas talle (juunis 1588) Tartu staarostkonna ühes Tartu ökonoomia alaga. Tartule on Z. püüdnud olla võimalikult vastutulelik (soodustades kaubandust jne.). Muutunud olusuhete tõttu polnud neil püüdeil siiski tulemusi. Veel oleks mainida, et Tartu sisetülides tuttavaks saanud H. Karthausen (vt.) püüdis ühendust luua Z.-ga. — Hertsog Karli (vt. Karl IX) poolt 1600. a. Liivimaa vallutamiseks algatatud sõjakäigu tagasitõrjumiseks volitati Varssavi riigipäeval 1601. a. Z., kes ülesande vastu võttis ja veel s. a. sügisel Liivimaale tuli. Sõjakäik tema juhatusel oli edukas. Peatselt vallutati Volmari. Viljandi ja Rakvere, ning asuti piirama Paidet, mis samuti varssi langes. Kuid vanaduse ja vahest soovi tõttu lähemal olla riigi juhtivale politikale, loobus Z. ülemjuhatusest.

Raeprotokollid ja Zamoyski kirjad Tartu linnaarhiivis; A. T. Dzialynski, *Collectanea vitam resque gestas Joannis Zamoyscii illustrantia* (1861); *Archiwum Jana Zamoyskiego* I—III (1904—13); Seraphim, Livl. Gesch. III[II]. *E. B.; N. T.*

ZIMSE, Johannes (Cimze Jānis), läti kooli- ja muusikamees, sünd. 21. VI 1814 Ronneburgi (Rauna) klk. Lätimaal Zimse karjamõisa kupja pojana; õppis Ronneburgi klk.-koolis, oli mõned aa. koduõpetajaks, sai a. 1833 Volmari klk.-kooli õpetajaks ja omandas 1836—38 Saksis Weissenfelsi seminaris tuntud pestalozziaanlase W. Harnisch'i juhatusel õpetajadiplomi. Aa. 1838—39 kuulas ta Berliini ülikoolis loenguid filosoofias, teoloogias ja pedagoogikas ning õppis matemaatikat ja didaktikat kuulsa A. Diesterweg'i juures, kes võitles rahvakooli uuenduse ja õpetajate sõltumatuse eest kirikust. 1839. a. suvest peale oli Z. Volmaris Liivimaa rüütelkonna poolt asutatud ja 1849 Valka üleviidud klk.-kooliõpetajate seminari juhataja kuni oma surmani 10. X 1881. — Kuigi olles saksa hariduse ja õppekeele austaja ja olude sunnil takistatud osa võtmast ärkavast rahvuslikust liikumisest, avaldas Z. oma ametis sügavat mõju kogu Liivimaa, ka selle Eesti osa hariduselu arengusse. Z. äratas oma õpilastes aatelise käsituse õpetaja kutsest, enesest lugupidamise, iseseisva mõtlemise ja tugeva tungi edasiõppimisele ning enesetäiendusele. L. Erk'ilt Berliinist saadud tõukeil tõi Z. läti rahvalaulu unustusest, kogudes, harmoniseerides ja välja andes rahvaviise (8 annet »Dseesmu-rota« = laulupärg); ta vaimustas ka oma õpilasi laulu